

Bertha Zoltán

Új szín – magas színvonal

Szlovákiai magyar Opus

Lényegében a rendszerváltó fordulat óta dédelgetett tervet és reményt megvalósító, örvendetes új fejleménnyel gazdagodott 2009 őszén a szlovákiai, felvidéki s vele az egyetemes magyar irodalmi élet: a pozsonyi központú Szlovákiai Magyar Írók Társasága Hodossy Gyula elnökletével és kiadói felelősségével útjára bocsátotta *Opus* című folyóiratát. A Dunaszerdahelyen szerkesztett és kéthavonta megjelenő periodikum első három száma meggyőző erővel igazolja a vállalkozás létjogosultságát, hiszen ez a lap nemcsak nivójával, de egész Kárpát-medencei és összmagyar kulturális érdeklődést kiváltó jelentőségével máris a legjáva kiadványok közé sorolhatja önmagát. Az első nyilatkozatok, értékelések, sőt lapbemutató szereplések (például Békéscsabán) mind azt bizonyítják, hogy szükség volt egy olyan független (vagyis nem könyvkiadóhoz kötődő) folyóirat elindítására, amely az ugyancsak szlovákiai (de terjesztésében szűkebb körű) *Irodalmi Szemle*, az inkább magyarországi orientációjú *Kalligram*, illetve a kevésbé ismert *Partitúra* vagy a működését jelenleg szüneteltető és inkább fiatal nemzedéki *Szörös Kő* mellett, részint mintegy azok kiegészítéseképpen is elsősorban úgy kíván a szlovákiai magyar írók messzesugárzó övezeteket átfogó fóruma, átütően hiteles orgánuma lenni, hogy közben meghirdetett szellemi nyitottságát, elfogulatlan, tág horizontú szemléleti perspektíváját is csak folyamatosan szélesíteni és árnyalni tudja. A kiváló irodalomszervezésben és kiadói tapasztalatokkal bőségesen felvértezett Hodossy Gyula (az egykori – nyolcvanas évekbeli – legendás *Iródia*-mozgalom vezéralakja) ezért mondhatja például, hogy beszédes már az *Opus* főszerkesztő-választása is: hiszen azt a H. Nagy Pétert bízták meg ezzel a feladattal, aki bizonyos fokig kívülről (mert Magyarországról) érkezve, de jó ideje betagozódva a felvidéki magyar literatúra közéletébe a legalkalmasabb az olyan összekötő jellegű szerep betöltésére, amely valóban távlatos szellemi és tájféldrajzi, irányzati-poétikai, generációs és történeti-kritikai dimenziókat szervesíthet vagy kapcsolhat egybe. S ehhez az organikus építkezéshez és koncepciózus teljesítményhez járul hozzá rögtön a tetszetős küllemet, szép formai kivitelezést és művészi igényességet tükröző minősége is a lapnak, amely a grafikai és képszerkesztő Juhász R. József (a jeles modernista költő) remek munkáját dicséri (a szerepeltetett képzőművészek – Cséfalvay András, Varga Emőke, Németh Ilona – alkotásain túl).

Rokonszenvesen eligazító és ideologizáló hivalkodástól mentes programbejelentő bevezető írásában egyébként Hodossy Gyula is éppen a valóságos szellemi-kulturális és a megteremtendő spirituális-művészi értéktartományok termékeny összjátékára

hívja fel a figyelmet. Az első számot nyitó *Otthon vagy, ha otthon vagy a műben* című szép kisesszé arra az otthonosságra utal, amely a művekben, a művek („opusok”) által születik, de amely a csallóközi búzatáblából, a Garam menti népviseletből vagy Márai Kassájából is kiérezhető. A Tamási-féle „valahol otthon” lenni a világban eszménye, a (Balla Zsófia, Szőcs Géza hirdette) „ahogyan élek, az a hazám” meg a nyelvbent lét egzisztenciális, morális, nyelvbölcseleti indíttatású képzetformái („a nyelv nékem a hazám” – vallotta például nemrégén Kődöböcz Gábornak adott interjújában az erdélyi költő, Ferenczes István), mindezek tehát kizárólagosságok nélkül simulnak itt össze, mivelhogy az otthonosságérzet nem redukció, hanem maximum-törekvés következménye: a nyelvi artisztikum hordozta lelkületi jelentésség egyszerre feltételezi azt, ahogyan a szülőföldi, emberi és egyetemes létélmények művé lényegülnek, illetve annak magasrendű esztézisét, ami a költői teremtés (Heideggerrel szólva: „költőien lakozik az ember”) műveletében mint autochton létigazság felfénylik. Ezért is megkérdőjelezhetetlenül általános érvényű az a vágy, hogy „egy írónak, aki Szlovákiában él és magyarul ír, legyen otthona”; ebben a világban és a teremtett műben. – A főszerkesztő H. Nagy Péter beköszöntője (*Lokális opusok*) pedig szintén helyi jellegzetességek és univerzális értékszférák kölcsönösségét taglalja; azt nyomatékosítva, hogy amint a regionalitásnak is lételeme az egyetemesség számára való megmutatkozás, ugyanúgy a globalitásnak is elengedhetetlen szüksége van a sohasem lebecsülhető lokális sajátosságok összességére. A szlovákiai magyar írók most induló folyóirata mint területi együvértartozást is számba vevő periodika így természetesen igyekszik a lokális és globális esztétikai erővonalakat egyensúlyban tartani. Nem különülve el a világirodalmi kontextusoktól, de hangsúlyossá téve a „lokális értékek legitim beszédképességét”. Bezárkózás nélkül búcsúztatva el „azt a beidegződést, mely szerint a kisebbségi diszkurzus egyben marginális is”. Bízást fűzhetjük mindehhez a decentralizáló posztkoloniális beszédmódok integrációs lehetőségeiről és a lokális-globális újraszerveződések harmonizációjáról értekező S. Hall idevágó tézisét („mutual reorganization of the local and the global”).

Célkitűzése a lapnak, hogy az egyes rovatok között összefüggéseket teremtve egy-egy számot is önálló egészként prezentálhasson, illetve hogy vándorló blokkok, színes tematikus összeállítások láncolatával vagy hálózatával szilárd folytonosságot is biztosítson. Például minden számban nyitnak teret pályakezdő tehetségek bemutatásának, a térséghez kötődő (és rendre Hushegyi Gábor pozsonyi művészettörténész, esztéta által méltatott) képzőművészek munkáinak, elemző kritikáknak és tanulmányoknak, s persze jellegadó szépirodalmi műveknek; a kiemelt témák pedig természetes változatossággal követik majd egymást. De az első ilyen nagy tanulmánycsoport azonnal rendkívüli izgalmakat tartogat. Olyan értelmezéskísérletek sorakoznak egymás után, amelyek mai világunk égetően aktuális kultúraelméleti, civilizációkritikai, történelemfilozófiai problémáit exponálják – mégpedig a posztmodern érában különös

jelentőségre emelkedő (egyúttal a magas és a populáris irodalom közötti határokat megkérdőjelező) fantasy-irodalom, a science fiction, a spekulatív fikció, a cyberpunk, a steampunk és más amerikai és világirodalmi irányzatokhoz kapcsolható művek jelentésvilágának feltárásával. H. Nagy Péter, Sánta Szilárd, Benyovszky Krisztián, N. Juhász Tamás (valamint Klapcsik Sándor, L. Varga Péter, Rác I. Péter, Barcsi Tamás és a többiek) olyan jelenségeket vizsgálnak Philip K. Dick, William Gibson, Bruce Sterling, Thomas Pynchon, Neal Stephenson, Stephen King, Neil Gaiman, Roderick Anscombe és számos más regényíró alkotásain keresztül, mint amilyenek a mediatisált társadalom fantasztikus antropológiai és tudatmódosító konzekvenciáit vetítik előre. A komputerizált agyműködéstől a nyelv elgépiesítéséig, a génmanipuláló biotechnológiától a mesterséges embertenyésztésig, az időutazások relativitásától az alternatív történelemlátomásokig számtalan olyan mozzanata tárulkozik fel létezésünk természettudományos rejtélyeinek és metafizikai talányainak, amelyek valóban meghatározó szemléletalakító erővel demonstrálják akár a humanoszféra, akár a plurális és virtuális univerzumok végtelen bizonytalanságba vesző titkait. A posztmodern világkép elmosta a lényegi különbséget tény és fikció között, ezért a „minden lehetséges” állapotában maga a história is imaginárius variációk sokasága, amelyben a megvalósulás semmivel sem hordoz több jelentésértéket, mint a képzelet játéka, hiszen „a történelemnek nincs megoldása, a tény pedig egyenrangú a lehetőséggel” (H. Nagy Péter).

A lebilincselően érdekes eszmefuttatások és fejtegetések mellett sokszínű és eleven a rangos kortárs magyar irodalmi közlemények anyaga is. Többek között felsorakoznak a felvidéki költészet olyan mértékadó jelei, mint Kulcsár Ferenc, Barak László, Juhász R. József, aztán a fiatalabb nemzedékek olyan kiválóságai, mint Németh Zoltán, Vida Gergely, Z. Németh István, Szászi Zoltán, Ardamica Zorán és mások. A műfaji, poétikai skála ennek megfelelően az elégikus-klasszicizáló modern vallomásosságtól az átképzeléses posztmodern szerepjátékig, a tárgyias-absztrakt szenvtelenségtől az abszurd-groteszk, reneszánszosan bohózat, sőt horrorisztikus stílusimitációkig terjed. Szászi Zoltán még a (Hizsnai Zoltántól eredően) nagy karriert befutott fantázialak, Tsúszó Sándor mítoszát és hipotetikus életművét is bővíti egy újabban „talált” költeménnyel. A hagyományokhoz és az újításokhoz kötődő kontinuitást vállaló gondolkodásmód tanulságosan tartalmaz példái, megnyilatkozásai egyébként a harmadik szám *Jubilánsok* rovatában közölt beszélgetések. A megszólítottak – a szlovákiai és az egyetemes magyar kulturális élet kiemelkedő személyiségei – úgy emlékeznek (szintén neves irodalmárok ösztönzésére) pályájuk eddigi évtizedeire, hogy egyszerre közvetlen-bensőséges és elmélyedő-meditatív hangvételű válaszaikban világszemléletük alakulásáról, szellemi credójuk alapvonásairól, törekvéseik lényegéről is gondolatébresztő élenkséggel számolnak be. Szigeti László, a Kalligram Könyvkiadó vezetője – Lacza Tihámér kérdéseire felelve –, hajdani ’68-as élményeit, színházkritikusi,

sőt Gágyor Péterrel Kassán egyfajta „íz-ig-vérig lázadó színházat” teremtő aktivitását, majd Hrabalhoz, Mészölyhöz, Esterházyhoz fűződő kapcsolatait életesen megjelenítve, irodalomszervezői tevékenységének fő irányait vázolja közélet és kultúra, politika és filozófia, valóság és eszmény, ideológiai és idea összefüggéseiről, különbségeiről is érdekesítően elmélkedik. Önmagát szabadelvűnek vallva, s bárminemű nemzeti-etnikai jogsértést, társadalmi diszkriminációt elutasító evidenciával a méltó emberlét alapminőségét – s benne az autentikus otthonérzetet – az értéktelített szabadsághoz méri: „bennem a szabadsághoz, az örökkévalósághoz, a végtelenhez kialakított viszonyom határozza meg otthonosságom milyenségét.” – Mészáros András filozófiatörténész (őt Keserű József faggatja) főként azokat az erőfeszítéseit tárja fel, amelyek bizonyos közvetítői – és így tulajdonképpen egyfajta missziós – szerep betöltéséhez segítik őt hozzá. Merthogy a felső-magyarországi bölcselettörténet magyarságot és szlovákságot egyaránt érintő fejezeteivel olyannyira elismerten foglalkozó tudós most teljes magyar gondolkodástörténetet kíván írni szlovákul – nyilvánvalóan mindkét fél okulására és hasznára. De mély értelmű megfogalmazásokkal beszél filozófia és irodalom ősrégi eszmei-nyelvi összetartozásáról is: hiszen „mindketten az emberi egzisztenciálékat próbálják megragadni” (mint amilyen a szerelem, a halál, a hatalom, a játék, a munka és a többi). – „Ha a kultúrában vagyok, akkor Istenben (is) vagyok, s ha Istenben vagyok, akkor a kultúrában (is) vagyok”; „így vagy úgy, valamennyien egy törekény és hatalmas remekművet, a teremtést, Isten könyvét olvassuk évezredek óta, csodálatos kultúrát teremtve ezáltal” – jelenti ki poétikus kristályossággal Kulcsár Ferenc, aki a vele társalgó Vida Gergely felvetéseit is boncolgatva kifejti, hogy számára nem korszerűtlenség, hanem éppenséggel korszerűség a huszadik század személyes és közösségi kataklizmáit átérző sorsköltészetet művelni: lírai hitelességgel revelálni a sok-sok pusztító „tragédiát, népirtást, marhavagonos kitelepítést, betiltott, disznóólba zárt anyanyelvet”, a félelem nélküli élet vágyát és a reményt az Éden „ártatlanságának a visszaszerzésére”. Írástudói felelősséggel sorolja magát azok közé, akiknek – mint Kosztolányinak – életük legnagyobb eseménye, hogy magyarul beszélnek, gondolkoznak, éreznek, írnak. „Megmaradásai” okán Don Quijote-i alkatnak véli magát, ugyancsak hatvanadik életévét betöltő baráti pályatársát, Tóth Lászlót – „elvágyódásai” miatt – viszont odüsszeuszinak. A csehországi kitelepítés réme előli menekülés folytán 1949-ben Budapesten született, majd gyermekként a komáromi járásba visszakerülő, a hatvanas évek végétől a felvidéki szépírás vérátömlesztő jellegadó (az 1970-es *Egyszemű éjszaka* antológia költői nemzedékének legfőbb reprezentánsai) közé emelkedő, a nyolcvanas években Magyarországra költöző, majd néhány éve ismét Dunaszerdahelyen élő Tóth László ugyancsak visszaidézheti az elmúlt időket, s azt a roppant széles látókörű tevékenységet, amely eddigi hatalmas belletrisztikai, folyóirat- és könyvszerkesztői, tanulmányírói, művelődéstörténeti munkássága tükröz (saját és szerkesztett kötetei száma lassan eléri a százat). Méltán

nevezheti őt a beszélgetőpartner Kocur László a régió tudós-poéta literátor mindenesének, aki számára az íráság létforma – „közeg, melyben élni s halni kell” –, állandó készenlét, amely mellett inkább az élet tekinthető „melléktevékenységnek”. S aki így olyan színgazdag konfesszionális önportrét tud most is magáról festeni, amelybe a valahai „beat-generációs” inspiráció éppúgy belefér, mint a „hontalanság éveinek” a módszeres historiográfiai kutatása, a színháztörténet-írás csakúgy, mint a kiadószervezés vagy a műfordítás (és legfrissebben az enciklopédikus *Szlovákiai magyar írók arcképcsarnokának* közreadása).

De színesíti a palettát a további közlemények sora is: például N. Tóth Anikó élvezetes interjúja az egykor (a harmincas évek végén) az Ipolyságban született, majd Argentínában neves prózaíróvá vált, s most egy regényében háborús időbeli gyermekkori élményeit is feldolgozó Pablo Urbányival; valamint a szakavatott tanulmányok serege Hajnóczy Péterről (Méry Erzsébettől), Takács Zsuzsáról (Halmai Tamástól), Kovács András Ferencről (L. Varga Pétertől), Cserna-Szabó Andrásról (Benyovszky Krisztiántól) vagy éppen Toni Morrisonról (Poór Mariannától) és egy szórakoztató angol szakácskönyvről (Hegedűs Orsolyától). És persze külön jelentősége van – a szlovákiai magyar irodalmi önszemlélet egészének aspektusából is – azoknak az elemző értékeléseknek, amelyek felvidéki írókról, könyvekről szólnak. Dánél Mónika és H. Nagy Péter Juhász R. József vizuális és multimediális interferenciákkal kísérletező avantgardizmusát méltatja *Szedd szét!* című új kötete kapcsán, Major Imre Szalay Zoltán regényét (*Nyelvjárás*) dicséri és bírálja, Beke Zsolt a mintegy fél évtizede megjelenő éves antológia legutóbbi darabját (*Szlovákiai magyar szép irodalom 2009*) pásztázza végig, szerzőnként, Tözsér Árpádtól Varga Imréig, Grendel Lajostól Csehy Zoltánig, Mizser Attilától Polgár Anikóig és tovább, Cserman József pedig a dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulás *Vámbéry Antológia 2009* című, Hodossy Gyula fémjelezte összeállítását szemlézi (amely immár a tizenegyedik ilyen almanach vagy évkönyv a sorban). S külön (a folyóirat második számában található *Közelmúlt* című) rovatban a szlovákiai magyar líra, próza és irodalomtudomány 2008-as évi termését tekinti át Vida Gergely, Keserű József, illetve Csanda Gábor. – Csanda átlagon felülinek minősíti a kritikai szakirodalom teljesítményét, s lényegi méltatásokkal mutatja be Ardamica Zorán *Perspektívaváltás a szlovákiai magyar irodalomban* című korszakmonográfiáját, amely a nyolcvanas esztendőök folyamatait, az „iródiások” és a „próbautasok” nemzedékének történeti-poétikai szerepét boncolgatja, Bárczi Zsófia monografikus kötetét Mécs Lászlóról, amely pontos és elfogulatlan meglátásaival szolgálja a hiteles mai életmű-értékelés sikerét, valamint Benyovszky Krisztián és H. Nagy Péter egy-egy tanulmánykötetét, illetve Zeman László válogatott munkáinak gyűjteményét s az őt köszöntő emlékkönyvet. És szót ejt egyéb (Németh Zoltán, Alabán Ferenc és mások szerkesztette), főként egyetemi-tudományos közleményeket tartalmazó könyvekről, a *Kassák-kód* című albumról, sőt az irodalmi lapok kritikai szakanyagáról is. – Keserű

József az év mesekönyveként dicséri N. Tóth Anikó *Tükörcsőnyv* című – az ifjúsági vagy gyermekepika sajátos hangulati és nyelvi leleményeit mozgósító – alkotását, s könyvszenzációként Tözsér Árpád írói naplóját (*Szent Antal disznaja*), amely az ontikusan végeredményben utolérhetetlen és megragadhatatlan (mert magára a naplóíróra is vonatkozó) önreflexió – a nyelv, az idő és az emlékezet szerinti önszemlélet (a „tárgyi történés és az írás történése” közötti különbség) – többszörös megrétegzésével valóban „naplók naplója”; hiszen már a tegnapi napló szükségszerű metamorfózisa is egy újabb és folytonosan változó mai értelmezési horizontot létesít: a napló naplóját. Duba Gyula regényes önéletírása (*Valami elmúlt*) viszont közvetlen, archaikus összefüggést feltételez szó és valóság, egyén és közösség, nyelvi törvényszerűség és történelmi hagyomány között Keszérű szerint, a naiv narratívák lehetőségébe vetett értékörző biazalom jegyében; s ehhez képest a kiemelkedő első kötetes Hunčík Péter posztmodern szövege (*Határeset*) ellenben éppen alternatív történelemfelfogásával, a múlt idő ironikus problematizálásával és többértelmű anekdotikus mikrotörténetekbe foglalásával kapcsolódik a kortárs próza Grendel, Talamon és mások képviselte irányához (míg a szintén debütáló Nagy Erika megint az egyszerű és könnyeden áttetsző leírás mód esélyeit keresi). – Hasonló elméleti előfeltevések alapján bírálja Vida Gergely Gál Sándor új verseit („öszikéit”), egyenesen idejétmúltnak nevezve azt a nosztalgikus beállítódást, amely az egysíkúnak és kiüresedőnek ítélt hagyománykövetésben lepleződik le, mint ahogyan szerinte Zirig Árpád is legfeljebb csak élénkebb testközelségből, de nem reflektáltabb egyoldalúsággal idézi a múltat. Az év legjobb verseskötvének Juhász R. József kötetét tekinti, amelynek képi és formanyelvi virtuozitását a sziporkázó asszemblázsok és intermedialis konstrukciók maximálisan fokozzák, s amelyben a konceptuálisan pulzáló szövegdinamika mégis erőteljesen – s a humort sem nélkülözőn – „életszagú”. De lényegkiemelő elemző értékelésben részesíti Vida Tóth Lászlónak azt a nyelvi fordulatot reprezentáló lírakötetét is, amely során eltörlődik a karteziánus (és vele a romantikus és modern) szubjektum metafizikai státusa (vagyis az többé „már nem vers előtti szervező, teremtő entitás, amely birtokolni bírja a nyelvi szemiózist, hanem éppen az utóbbinak köszönheti létét”), s amely olykor derűs ironiával montírozza egymásra a szövegalakítás lelki és technikai előfeltételezettségeit. És olvashatunk még Mizser Attila új szonettjeiről, amelyek a jelentésviszonylagosság cizellált szemantikai és tropológiai asszociációival vonnak atmoszferikus hatáskörükbe, vagy Szászi Zoltán szürrealisztikus szabadverseiről, amelyek pedig a metaforikus véletlenszerűség és töredékesség alakzatait mégis valamiképpen (néhánykor ellentmondásosan) egységesítik is: mindegyre Isten örökösen bizonyos-bizonytalan „pillanatnyi jelenlétével” birkózva.

Mindezekkel a publikációival és további értékeivel együtt az induló *Opus* garancia arra, hogy maradandó színfoltja legyen a szlovákiai és az egyetemes magyar irodalmi kultúrának. Új és immár kitörölhetetlen szín ez a folyóirat – feltétlen és magas színvonalon.

Verók Attila

„A cél maga az út”

(Bujna Zoltán: *A biciklis dervis. Két keréken Vámbéry Ármin nyomában Dunaszerdahelytől Teheránig*)

Az *Agria* című folyóirat lapjain már nem először számolunk be a dunaszerdahelyi Lilium Aurum Könyv- és Lapkiadó Kft. valamely igényes nyomdatermékéről. Jelen esetben ez az ismétlődő felbukkanás még egy momentummal párosul: két lapszámmal ezelőtt hírt adtunk egy kultúrtörténeti kuriózum, ti. a *Varázslatos mesék Napkeletről* címet viselő kötet megjelenéséről (lásd *Agria* 2009. őszi szám, 227–231. oldal). A kiadó azonosságán túl mind a téma, mind a kiadványok szellemi létrejöttében „aktívan” szerepet játszó személy is megegyezik. A könyvek létrehozói ugyanis a közel-, illetve részben a távol-keleti társadalmak szellemi, kulturális, mentalitásbeli adottságainak és anyagi feltételeinek bemutatására összpontosítják figyelmüket: a mesegyűjtemény fordítója, Soós Tamás, egy immár évezredek óta folyamatosan alakuló szöveghagyomány magyarra történő átültetésével, míg az útleírás szerzője, Bujna Zoltán, a 21. századi fiatal utazó szemüvegén keresztül enged bepillantást a török, arab és perzsa nyelvű népek tradícióiba, kultúrájába, valamint átlagos mindennapjaiba. Aki pedig a háttérben ezt a két könyvet szellemi kapocsként összeköti, az nem más, mint a neves magyar orientalista utazó, Vámbéry Ármin (1832–1913). Az említett mesékre ugyanis Vámbéry hívta fel a figyelmet a 20. század legelején, illetve az alább ismertetendő kerékpáros túra ötlete is az ő élményei alapján készült *Dervisruhában Közép-Ázsián át* című (több kiadást megért, ma a legkönnyebben a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapjáról a <http://mek.oszk.hu/02300/02395> címen hozzáférhető) útleírás alapján érelődött tette.

A 2005-ben még egyetemista biciklis dervis annak a megszámlálhatatlan emberből álló virtuális közösségnek a modern képviselője, amelynek tagjai a peregrináció monumentális „intézményében” egy-egy aprócska építőelemet elhelyeztek. Időzzünk el néhány gondolat erejéig az előző mondatban elhangzott két központi idegen szó magyarzatánál, hiszen bennük testesül meg az ismertetés tárgyául választott útbeszámoló mondanivalójának esszenciája: a különböző kultúrák, világnézetek találkozásának és az így kialakult helyzet megfelelő kezelésének, megértésének kérdése. A perzsa *dervis* szó feltételezett jelentése: ’ajtókat felkereső’, azaz ’koldus’. A szó egészen a 20. századig szűkebb értelemben azokra a szegénységben élő aszkétákra, általában vallási meggyőződésből vándorló emberekre vonatkozott, akik életüket elsősorban a vallásos elmélkedésnek szentel-

ték. Tevékenységük gyakorlását nagymértékben elősegítette az iszlám két, kezdetektől meglévő szokása, illetve vallási kötelessége. Az egyik a tudás keresése évekig tartó, esetenként több ezer kilométeres utazások során, a másik az évente ismétlődő mekkai zarándoklatok, amely alkalmakból a különböző vidékeken élő muszlim emberek, mesterek és tanítványok ezrei gyűltek össze, hogy kicserélhessék gondolataikat. A latin *peregrinatio* szó 'idegen földön való tartózkodás; utazás; vándorlás; kóborlás' jelentéssel bír. Szenczi Molnár Albert 1604-es latin–magyar szótárában például: „idegen nép között járás, zarándokság, zarándokjárás” értelemben tűnik fel. A középkorban általános értelemben a lakóhelytől távoli tartózkodást, idegenben való egyetemre járást (*peregrinatio academica*), utazást, bujdosást jelentett. Speciális értelemben zarándoklat (*peregrinatio sacra*), a szent helyek felkeresése búcsú vagy más kegyelem elnyerése céljából, azaz valamiféle hitbuzgalmi okból (áhitatos jámborság, vezeklés, segítségkérés, hálaadás stb.). A zarándoklat egyben a hit nyilvános megvallása is. A két fogalom tehát két nagy kultúrkört kapcsol egymáshoz: a keresztény és a mohamedán világot. Mindkettő világméretű elterjedtséggel dicsekedhet, mégis az ellentétes oldalt szemlélve egzotikusnak, gyakran elérendő, megismerendő, áhított célnak számít – elsősorban kulturális értelemben. Kölcsönös tehát a behatóbb ismerkedés szándéka, de a kettőjük között tátongó kulturális szakadék sokak kedvét elveszi attól, hogy a megismerés viszontagságokkal és izzadsággal teli útjára lépjenek. Szerencsére a történelemben igen sokan akadtak, akiket nem rettentettek vissza a nehézségek, és hírhozóként vagy hírvivőként hozzájárultak ahhoz, hogy a két kultúra között eljuttassák a közvetítő szerepét. Nagy hálával tartozunk nekik ezért, hiszen áldozatvállalásaik nélkül a kultúrák közeledése, divatos szóval: összebékítése szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnne.

Bujna Zoltán tipikus, modern kori képviselője a fentebb vázolt képletnek. A keresztény Európából származó szlovákiai magyarként belső indíttatásának engedve, római katolikus vidékről indulva, ortodox, azaz keleti katolikus vidékeket maga mögött hagyva, törökök, kurdok, arabok és perzsák által lakott muszlim területeket járt be kerékpárjával, hogy példaképe, a nagy keletutazó, Vámbéry Ármín nyomdokaiba léphessen. Ennek érdekében hajlandó volt nyelveket tanulni, földrajzi és történelmi ismereteit elmélyíteni, s ami talán a legfontosabb: fejben és lélekben nyitottá válni az újdonságok befogadására, valamint két emberi erénynek: a toleranciának és az empátiának a gyakorlására. Akárcsak a neves, 19. század közepi útja nagy részét karavánnal és gőzhajóval bejáró előd, a kerékpáros dervis is nagy utat tett meg 2005. június 30. és szeptember 17. között. Az emberi teljesítőképeség határait súroló túra során 8 országot járt be, 385 órát töltött a kerékpár nyergében, összességében 11 285 kilométert tett meg, ebből 6 385-öt (39 200 méter szintkülönbség legyőzésével!) biciklin, 4 900-at pedig vonaton, ha-

jón, buszon és kamionon. Mivel a kerékpártúra pontosan 80 nap alatt zajlott le, az egybeesés önkéntelenül is arra ösztönzi az embert, hogy párhuzamot vonjon Jules Verne 1873-ban megjelent híres művével, a *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* című regénnyel. Igaz, hogy Phileas Foggot és francia inasát, Passepartout-t egészen más szempontok mozgatták, mint Bujnát, körülményeik sem vethetők össze egymással, a meseszerűnek tűnő szám mégis rokonságba állítja őket. Ha lehet ilyet állítani egyáltalán, akkor valósnak tűnik a kijelentés, hogy a modern utazó relatíve nehezebb feltételek között (kevesebb pénz, zord higiéniai és alvási lehetőségek, környezeti és szociális ártalmak stb.) kezdhetette meg sokszor fizikai szenvedésekkel tarkított napi „etapjait”, mint az irodalomtörténeti kánonba bevont előfutára.

A kerékpáros vándor útját a következőkben egy olyan történet keretében szeretném felvázolni, amely elszakad a földrajzilag elért állomásoktól, és nem az ott regisztrált történelmi emlékek, reminiscenciák, kultúrtörténeti adalékok köré csoportosítom mondandómat, hanem egy tanulságos jellem- és gondolkodásmódbeli átalakulás históriájáról kívánok beszámolni. Főhősünk elméleti és fizikai felkészülése után arról értesülünk, hogy van egy kisebbfajta rögeszméje: példaképe, Vámbéry Ármin ázsiai utazásainak helyszíneit álmodja bejárni. Ennek érdekében nagy lendülettel készül az útra, amelynek megvalósításától eltántoríthatatlannak tűnik. Szilárd meggyőződés vezérli: az *„elszántaké, az erős akaratúaké a világ, mert ők habozás nélkül vágnak bele abba, ami fontos számukra”* (vö. 7. o.). Útja kezdetén, pontosabban a második napon még nem érzi a lélekben elérendő célt, keresi az igazi mozgatórugót, amikor egy baráti borozgatás közben a *„nemes szőlőnedűtől felhevülve a képzelet ragyogó képet varázsol”* elé különös vándorútjáról. Miközben a zarándoklat mibenlétéről elmélkedik, velős gondolatok ébrednek benne, amelyeket később papírra is vet: *„Azt hiszem, a világnak szinte minden népe és vallása ismeri a zarándoklat gyakorlatát. Eltökélt vagyok, hogy ezen az úton a fizikai teljesítőképességem határát fogom súrolni. Velem ellentétben azonban a vallásos ember a végső valósággal keresi a kapcsolatot, és ez meghaladja a közvetlenül tapasztalható életet. Vágyainknak következménye azonban hasonló. Elszakadni a mindennapok gondjaitól, kilépni a szokásos környezetből, és vándorútra indulni, hogy egy végső helyet felkeressünk. A keresztények számára ez Róma vagy az El Camino, a hinduk számára a Gangesz forrása, a muzulmánoknak pedig a mekkai Kába-kő. A zarándok viszont nemcsak a gondolataival és vágyaival igyekeznek elérni a végső szent helyet, ő testestül-lelkestül, egész emberként indul útnak. Gondolatai vágyakoznak a célba érésre, lábai pedig tapossák az odavezető utat. S ha valóban létezik köztem és a régmúlt zarándokai közt valamiféle hasonlóság, vajon mi lehet zarándoklatomnak a lelki része? Erre a kérdésre keresem a választ...”* (vö. 16. o.). Ahogy telnek a kerékpározással kitöltött napok,

a mobiltelefonos, bankkártyás vándort többnyire kellemes élmények érik, amelyek segítenek neki a más kultúrában élő emberekkel szemben korábban kialakult negatív előítéletek lebontásában. Ez a tény is kiválóan bizonyítja, hogy az utazás nagyszerű lehetőséget kínál a sztereotípiák eloszlatására! Ehhez persze elsősorban nem luxusszállodák méregdrága szobáinak ablakaiból és a mindenkori társadalmi miliőtől elszigetelt, percre kiosztott, rohanós, szervezett társas utakon részt vevő „arisztokrata” turistaként kell szemlélni utazásaink helyszínét, hanem az utazási tevékenységet mély alázattal kell megvalósítani. Maga a szerző így vélekedik erről a kérdésről: *„Soha nem szerettem felszínesen és fölényesen utazni. Inkább mély meghatottsággal, jámbor dervis módjára próbálok beolvadni a helyiek közé. Ha engedik.”* (53. o.) A tizenötödik napon, amikor alámerül az iszlám világba, figyelemre méltó kijelentést tesz, melynek érvényesítése igen kívánatos és követendő lenne mai, felbolydult, hirtelen elfojtott vagy régóta lappangó gyűlölettel átitatott társadalmunkban: *„A rosszindulatú, sommás ítéletekkel szemben pedig, különösen ha azok közösségekről és népekről szólnak, eleve fenntartásaim vannak.”* (54. o.)

Ahogy az utazó egyre keletebbre halad, egyre kevésbé érzékeli a saját kultúrájától elütő különbségeket, hiszen lelkében, látásmódjában idomul környezetéhez, megérti azok jellegzetességeit, azonosul velük. Eklatáns példaként említhető ezzel kapcsolatban az a filozófiai gondolatsor, amelyből kitűnik, hogy – a területre éppen csak megérkező és a *spiritus locitól* még át nem itatott idegen szemlélővel ellentétben – mennyire ámulatba ejti a perzsa piac mélyen az emberiben gyökerező mechanizmusa: *„A bazári élet olyan, mint egy csodavilág. Van itt mecset, fürdő és bank egyaránt. Az emberek ide nemcsak vásárolni, hanem szórakozni, beszélgetni és üzletet kötni járnak. A bazárra mindenféleképpen idő kell. A legtöbb árus itt éli le az egész életét. Mindent és mindenkit ismernek. Alkudozás, barátságkötés és teatívás nélkül nincs üzlet. A bazár a társadalmi élet egyik formája, része. Az alkudásnak a lényegét európai ember nehezen értheti meg. Nálunk a vásárlás személytelen, csupán az áruról és az árról – haszonról – szól. Iránban kellett rájöttnöm, az adás-vevés az embereket, a társadalmi életet jelenti. A vásárló és az eladó alkudozás közben elbeszélgetnek, érdeklődnek egymás családja és egészsége felől. Időt szánnak egymásra. Ez a figyelem nem amolyan formalitásfésülés, ’beszélgetek veled, csak vásárolj valamit’, hanem őszinte érdeklődés. A sürgés-forgás ellenére soha senki nem marad egyedül, és nem látni depressziós, önmagukba fordult embereket úgy, mint nálunk Közép-Európában.”* (vö. 128. o.)

A huszonnyolcadik napon több okból is holtpontra jutni látszik az expedíció. Először érzi a magányos vándor, hogy perzsa nyelvtudás nélkül szinte képtelen felmerülő legapróbb ügyeit is elintézni, tehát a nyelvismeret hiánya elszigeteli. Ez a tény elgondolkodtatja. A másik probléma, hogy a tartósan 50 fokos hőség kikezdi állóképességét és testének tűrőképességét. A holtpontról a lelki kitartás erősí-

tésével próbál meg elrugaszkodni: „*úgy tűnik, fizikailag megtörni látszom, lelkileg nem adhatom fel az expedíciót, mert itt egy sokkal magasabb célről, Vámbéry emlékének ápolásáról van szó*” (vö. 134. o.). Egy kőhíd korlátjának támaszköve pedig így morfondírozik a kietlen táj, a csupasz hegyek látványától övezett háttérben: „*Nagyon közelinek érezni itt Vámbéry szellemét, és azt hiszem, az út során tapasztalt nehézségek és szenvedések még közelebb juttatnak hozzá. Most kezdem csak megérteni, hogy a fizikai fájdalomra is szükség van ahhoz, hogy az ember a lelki zarándokútján célba érjen.*” (vö. 136. o.)

Amint egyre inkább azonosul a keleti nyugalom és a cammogó tempó jellemezte világgal, őszintén beismeri, hogy „*csak úgy egyszerűen jól érzem magam [...] és óráról órára kezdek én is egyre perzsábbá válni. És jó perzsának lenni, mindenképpen jobb, mint európainak*” (vö. 150. o.). A keleti világ tehát visszafordíthatatlanul lenyűgözi, kitörölhetetlenül lelkébe írja betűit. Ez az állapot csak fokozódik, amikor többszörre is megtapasztalja, hogy „*Iránban minden idegen Allah barátja, és aki Allah barátja, az a perzsa nép barátja is, ezért nekik barátsággal illik fordulniuk felém. Amolyan zarándoktörvény ez, amely kimondja, hogy mindazok a zarándokok, akik vándorútra indulnak, legyenek bár gazdagok vagy szegények, jogot szereznek arra, hogy velük idejövet és hazatérőben jól bánjanak, alázattal fogadják be őket vendégként, akik lakói e földnek*” (vö. 203. o.). A történelmi múltra emlékeztető építmények magával ragadhatják ugyan a báméskodót, ám „*sok száz műemlék látványa sem ér fel néhány barát őszinteségével és vendégszeretetével*” (222. o.), amelyet nem győz eléggé csodálni.

Dunaszerdahelyre hazatérvén, a nyolcvanadik napon a lélekben átalakult Bujna Zoltán több prominens szlovák személyiség jelenlétében – főpatronusának, Hodossy Gyula kiadóvezetőnek a társaságában – élménybeszámolót tartott a Vámbéry Irodalmi Kávéházban. Nyilatkozatának szövegét teljes egészében érdeemes lenne közölni, helyette viszont csak szemelvények kiválasztására szorítkozhatom: „*Egy út volt, amely megtanított másként gondolkodni, mert általa betekintést nyertem más népek kultúrájába. Most azonban akármennyire is szeretném folytatni az utat, nem lehet. Vége. Haza kell menni, és élni úgy, mint azelőtt. De úgy már soha nem fog menni. Vége lett. [...] [Az emberek] örülnek, hogy itthon vagyok. Itthon! Mert látják a testem, látják a lábukat, amelyek végighajtották a bringát a poros utakon. De nem látják a belsőt, a lelket, a gondolatot, amely valahol messze, Perzsia varázslatos tájai felett száll. Nehéz visszatérni, mert közben rájöttem, hogy a cél nem maga a végcél, hogy nem az jelenti az örömet, ha valamit megszerzek. Ha egyetlen célt követek, mindennél fontosabb, hogy az útra figyeljek. Mert az út tanít meg arra, hogy érjek célba. Ha ily módon fogadom el a dolgokat, az segít megérteni, hogy nincs egy olyan út, ami a célhoz elvezet, mert a cél maga az út. Ezért nem a cél a fontos, hanem a célhoz vezető út. Az út, amit választunk, és az, hogy*

hogyan járjuk azt. [...] Utam során megtanultam erőt meríteni a negatívumokból. [...] A fájdalom ahhoz szükséges, hogy megtapasztaljuk önmagunkat. Egy idő után eljutottam arra a szintre, hogy ezek jelentették számomra a lelki megtisztulást. [...] nemcsak az úton, hanem lélekben is messze jutottam. A zarándok [...] ugyanígy nyeri el a lelki megtisztulást és megvilágosodást. Valamennyire zarándoknak vallom magam én is. A 21. század kerékpáros zarándokának, aki elindult nagy utazónk, Vámbéry Ármin nyomába. Az úton jöttem rá arra, hogy az igazi boldogságot, mint mondtam, nem a cél jelenti, hanem az út, amelyen azt eléred, és arra is, hogy aki nem utazik, az csak a könyv egyik felét olvassa. Rajtad áll, hogy mit teszel holnap, de ne feledd, szabad vagy, és a boldogságod, a jövőd a Te kezében van” (vö. 261. o.).

Bámulatra méltó metamorfózisnak lehettünk tanúi tehát a közel három hónapra át tartó kerékpáros túrán: egy szilárd szándékkal felvértezett, hétköznapi, világi gondolkodású közép-európai fiatalember, a szó nemes értelmében vett peregrinus, zarándok vándorlásai közepette lelkében muszlim dervissé, a perzsa kultúra aktív befogadjává lesz, ezáltal pedig a kultúrák közötti hiteles közvetítővé avanszál. Eredeti miliójébe visszaérkezvén, ez a lelki átalakulás tartósnak bizonyul. Immár végérvényesen megmarad. Az olvasó ennek a lélekemelő, lebilincselő stílusban megírt, számos mentalitás- és kultúrtörténeti érdekességgel teletűzdelt olvasmánynak a végére érve szinte űrt érez, várná, hogy mi lesz a történet folytatása. Bízunk benne, hogy szerzőnk részeltet még bennünket ebben az örömben, és a 2009. őszi egrri könyvbemutatót hasonlóan jó hangulatú beszélgetések, illetve további élvezetes kötetek követik majd.

(Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2008.)

Bertha Zoltán

A nyolcvanas évek felvidéki írónemzedékének monográfiája

(*Ardamica Zorán: Perspektívaváltás a szlovákiai magyar irodalomban*)

Ardamica Zorán a szlovákiai magyar irodalom ifjabb nemzedékének egyik legmaradandóbb alkotója: verset, prózát, esszét, tanulmányt, kritikát, publicisztikát egyaránt ír, s többedik köteteként nemrég pedig megjelentette a felvidéki magyar irodalomban a nyolcvanas években lezajló szemlélet- vagy paradigmaváltoztató nemzedéki, művészi, történeti-poétikai, irányzati tendenciákat vizsgáló könyvét (*Perspektívaváltás a szlovákiai magyar irodalomban – Alkotói pályák az Iródia és a Próbaút antológia horizontjában /monográfia/, 2008*) – amely díjakban is kifejezett nagy elismerést váltott ki a szűkebb pátriában és általában. Az irodalomtörténeti előzményeket, körülményeket s a korszemléleti összefüggésekben lejátszódó változások természetét és következményeit gondos folyamatrajzok, tüzetesen alapos pályaképek és értékelő világképi, formai-stiláris műelemzések segítségével vázolja fel és értelmezi, felidéző erejű közelképekben és távlati látószögekben egyaránt megelevenítve az Iródia-mozgalom, az Iródia-kiadványok és a nevezetes 1986-os *Próbaút* című antológia (az 1981-ben induló, a pályára lépőket felkaroló Főnix Füzetek egyik jelkép- és példaállítón meghatározó darabja) köré csoportosuló fiatalok akkori törekvéseit, pályakezdő és kibontakozó eredményeit, teljesítményeit. Elsősorban Hizsnyai Zoltán, Farnbauer Gábor, Juhász R. József, Talamon Alfonz jelleg- és mértékadó munkásságát boncolgatja, de tömör jellemzésekkel mutatja be Csepécz Szilvia, Fellingner Károly, Hodossy Gyula, Hoga György, Krausz Tivadar, Ravasz József és Szentandrás Tibor írásművészetét is.

A hiteles, mert a személyesség plaszticitásával is bíró számbavétel, áttekintés és kritikai elmélyülés során a szerző elfogulatlanul igyekszik körvonalazni, megragadni azokat az ízlés- és mentalitástörténeti fejleményeket, amelyek kétségtelenül átalakították (sőt talán döntően alakították át) nemcsak a felvidéki magyar irodalom arculatát, hanem a rá vonatkozó értelmezői diskurzusok uralkodó látás- és beszédmódját is. A hagyomány és újítás örök mozgásirányainak speciális vetületében valóban olyan sajátosságok dominálnak, amelyek legfőbb meghatározója a szűkebb értelemben vett regionális adottságok bizonyos fokú meghaladásának kísérlete, gyakran a nemzeti-közösségi sorsproblematika tradicionális kifejezésformáitól való idegenkedésből vagy az azoktól egyenesen viszolygó ellenérzésekből fakadó szemléletmód. A szlovákiaiság, a kisebbségi felvidékiség bizonyos táji-hangulati rögzültségeitől történő elszakadási

törekvés természetesen az egyetemesnek vélt művészeti horizontokhoz és paradigmákhoz való közvetlen kapcsolódás feltételeihez és lehetőségeihez igazodik, ebben az esetben elsősorban a Magyarországon lejátszódó nagy önszemléleti, nyelvkritikai líra- és prózafordulathoz, a tágan körvonalazható posztmodern szövegirodalmiság inspirációihoz. Ehhez fűződik az az árnyaltan kifejtett gondolatmenetek ösztönözte nehéz kérdés is, amelynek nemigen a megoldását vagy tisztázását, legfeljebb a termékeny továbbgondolását remélhetjük még hosszú ideig. Az a probléma tehát, hogy ha az új irányzatok önaffirmációjába ennyire szorosan beletartozik az, amihez képest az elkülönböződési akarat megfogalmazódik, akkor maga a művészeti önkifejezés intencionális karaktere sem helyezhető be az egyetemesség hipotetikus kontextusába. A feltételezett egyetemes minőség ugyanis eleve és elvileg nem zárhatja ki azt, amitől paradox módon elkülönülni próbál. Az ellenreakció önmagában sohasem biztosíték a dimenzionális értékbővítésre. Ha igaz, hogy például az erdélyi harmadik-negyedik Forrás-nemzedék (amelynek korosztályi, generációs szinkronitása nyilvánvaló) alig hatott az induló „íródiásokra” (bár tény, hogy még az aktuális hírek is, köztük a Szócs Géza nevével fémjelvezhető szamizdat, az *Ellenpontok* elleni retorziókról – a fiatal írók József Attila Körének közvetítésével akár, a JAK tagjainak, vezetőinek érsekújvári, dunaszerdahelyi látogatásaikor – biztosan eljutottak a Felvidékre), tehát ha bizonyos elzártág volt tapasztalható, akkor hogyan definiálható legalább az összmagyar összefüggésekben érvényesülő egyetemesség? Ahhoz, hogy egy kisebbségi, regionális irodalom ne csak önmagán belül viaskodjék, a centrumon túl a többi részekkel, régiókkal (perifériákkal?) való folyamatos együttmozgás is szükséges, még ha egyrészt enélkül sajátos értékek, értékminőségek őrződhetnek is meg, illetve másrészt közvetlen egymásra hatások nélkül, mintegy a korszellem, a korhangulat, a korlevegő hatására is lejátszódhatnak hasonló folyamatok, bekövetkezhetnek ugyanolyan jellegű változások. Ebből a látókörből is érdekesek lehetnek az olyan további analógiák és párhuzamállító interpretációk, amelyek például Juhász R. József multimediális neoavantgardizmusát a Kárpát-medence egészében feltalálható jelenségek közegében értékelik, a Hizsnyai-féle (és persze másokhoz is kötődő) alakváltás és költői fikció módozatait a Kovács András Ferenc-féle szerepjátszás intertextuális alakzataival vetik alaposabban össze, vagy a Krausz Tivadarra jellemző gesztuspoétikát a délvidéki Sziveri János, vagy esetleg a valamivel később Kárpátalján fellépő Cséka György és Lengyel Tamás depoetizáló, anti-lírai nyelviségével rokonítják.

Ardamica Zorán mindenesetre olyan munkával gazdagította irodalomtörténeti önismeretünket, amely filológiai hasznosságában, tág értelemben vett szellemi, kulturális jelentőségében, nemkülönben gondolatébresztő frissességében máris elévülhetetlen érdemeket szerzett.

(AB-ART Kiadó, Pozsony, 2008)

Szakolczay Lajos

Tudományosság vagy esztétikum

Vámbéry Antológia 2009

A dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulás 11. évkönyvében a szerkesztő, Hodossy Gyula vallomása *parainézisként* is olvasható: „Szerb Antallal együtt valljuk, hogy a közös kultúra, a közösen átélt emberi értékek tarthatják csak össze a sokfelé szétszórt magyarságot. Amíg a kultúránkhoz hűek maradunk, önmagunkhoz vagyunk hűek, s aki hú önmagához, az hú az emberi méltósághoz, ezáltal pedig a nemzetéhez is.”

A *megmaradás* törvényét sugalló, mert az eszmélést erkölcsi síkra vivő beszédben toborzó erő van. Tényleg úgy találhatunk egymásra – s ebben sem Trianon, sem a *lelki trianonok* nem akadályozhatnak meg bennünket –, ha értékeinket, a legkisebbitől a legnagyobbig, gúlába rakjuk. S ez a valós önismeret más népek-nemzetek előtt is tiszteletet parancsol, hiszen az erkölcs, a munka, a közjó érdekében történt áldozatvállalás nem csupán egy országhatárok közé szorított, karjától, lábától megfosztott nemzet ügye, hanem mindenre kiterjedő, vilájobbító akarat is. Amelyben a hivalkodás nélküli erőnkön felül ugyancsak ott van más népek megbecsülése.

A kis terep megannyi dolga – és a tájban gyökerező hazaszeretet (imánkként kéne naponta elmondanunk Radnóti Miklós *Nem tudhatomját*) – természetszerűleg jobban érint bennünket, mint más tengerek hajózoit, hiszen a hullámok verte akarat csak a miénk. S ha a bennünk fölnövesztett jó – Fábry Zoltánnal szólván, a *vox humana* – nem süket fülekre talál, hanem *meghallói* lesznek zordabb éghajlatú, a Benes-dekrétum igazságtalanságait és a Bolyai Egyetem kisajátítását foggal-körömmel védő nemzetek is, elkezdődhetik az értéken alapuló szövetség (nem kommunis-tabaráság ízű) alapozása. Amelyben a magyarság Dunaszerdahelytől Sepsiszentgyörgyig csak egyetlen láncszem lesz, ám megkerülhetetlen *kapocs* a bartóki lázzenét – a magyar, román, szlovák fájdalmat – egyúttal a *megbecsülés* szimfóniájává avató Európa-zenekarban.

A helyi szín, a 2009-es Vámbéry Antológiát jellemző *couleur locale* ilyen koordináták között értendő – az egyetemes felé mozduló (?) – tágassága egyben iránymutató is lehetne a további „harcokhoz”. Ne gondoljon senki itt valaminő ellenség ellen készülő kardforgatásra, de igen is gondoljon az *önmagunkban* vívott – az előrelépéshez elengedhetetlen – csatákra! A kételkedés kazamatái közt is érvényes mérőeszközre, az arányra és mértékre.

Miért mondom ezt? Mert csak ennek ígézetében mérhető meg a teljesítmény – ahogyan a hősnak, úgy a szerkesztői *jóindulatnak* is van árnyéka –, csupán mindez figyelembevételével rajzolható meg az antológia nyújtotta egyszerre *szűk és tág* kör-

kép. Szűk, mert a hazai (értsd felvidéki) szépírás, akárcsak a múlt évihez viszonyítva is, nem a legjobb szinten van képviselve – a novella és az elbeszélés nagyon hiányzik –, és tág, mert a magyarországi és szlovákiai szerzők tollából származó tudományos publikációk időben és térben (nem beszélve a tematikáról) hatalmas területet fognak át. (Őszintén szólva, az antológia főképp a szépirodalomra vonatkozó hazai sanyarúságát még csak megértem – szegény ember vízzel főz –, de fölöttébb kíváncsi volnék arra, hogy az országhatáron – Szlovákián – kívüli írók kiválogatása-meghívása mi alapján történt.)

Egy antológia, természeténél fogva, sosem nyújt ideális – minden részletében ki-kezdhetetlen – körképet, de ha a műfajok közötti arányok jól meg vannak választva, akkor az esztétikailag gyöngébb mű is valamiképp belesimul a sugallt – vivőerejében megingathatatlan – egészbe. A *Vámbéry Antológia 2009* esetében erről szó sincs, hiszen a botladozó írások föltehetően még szerzőik arcát sem mutatják teljes egészében, csak jó-rossz töredékében. Magyarán: a humoros „önarckép” és az ön-maga hibáin is nevetni tudó szerző kedélyvilága kerülhet fókuszba (Nagy Erika: *A feneketlen gömböc*), de a tárcajelleg s a velejáró kis terjedelem inkább hátráltatója, mint lendítője a humoron túli „humor” írói kibontásának.

A. Kis Béla fontos ügyben – a magyar nyelv ügyében – írott kis zsörtölődése (*Ritka előrelátás*) sem tud túllépni az újságműfajon, jóllehet meglátásai fontosak (a Magyar Rádió MR1-re stb. való keresztelése ostobán előidézett *nyelvrontás*). Jóllehet a magyar nyelv szentélyétől való ódzkodását nem értem – ahol ő ellentétet lát, ott szerintem a két *valóság* épp erősíti egymást –, valamelyest el tudom fogadni kifakadását. „Őrület, de nem vágyom Széphalomra. A Magyar Nyelv Múzeumába. Inkább arra vágyom, hogy a magyar nyelv élő legyen Rozsnyón és Léván és Szencen és Érsekújvárott (ahol a helybélinek már eszébe se jut magyarul kérni az üzletben, aki megteszi és következetes marad, az azt kockáztatja, hogy dolgavégezetlenül távozik).” Bokora Ákos elménckedése (*Állapot*) gyöngye írás, nem idevaló, és Jakabucz Márta „novellisztikus” számítógépmélnye is (*E-mailek, ímélek, Emilek*) poénkodó öntetszelgés, se füle, se farka. Még szerencse, hogy naplójegyzeteivel – a múlt évi antológiában közölt „latin ég alatti” bolyongására is emlékszünk – Liszka József jelen van (*Budapesti napló*). Igaz, hogy jobbára olvasmányélményeken és utcai bolyongásokon nyugvó emlékezése nem széppóza mű, de töprengésében, logikájában, helyzetértékelésében ott a nyitott szemmel járó író.

Ha a verseket nézzük, szerencsésebb az összkép. Sőt némely líradarab esetében föl-emelő. S ebből a szempontból nincs is különbség hazai és magyarországi költő között. A legkiemelkedőbb költemény szerzője: Zalán Tibor. A *Keselyű* azon nagy versek csoportjába tartozik – a magyar irodalomban Pilinszky Jánostól (*Apokrif*) és Nagy Lászlótól (*Zöld Angyal*) Bella Istvánig (*Szeretkezéseink*) jó pár ilyen található –, amelyekben a sajtóságos *én-kép* kozmikus távlatot kap. A megismételt szakasz záró sor – „A keselyű

miért köröz fölöttem” – véghetlen folyammá duzzasztja a „halálvárás”, a megsejtett vég óráját, s az iramló, gyakran *befelé néző* szem kérdések formájában végigvonul az egész életen. „Éjszakára éjjel virrad / útjaim vannak vaksötétben / Fénytől félek – nincsen lét rájöttem / A keselyű miért köröz fölöttem”. S az utolsó szakasz s egyúttal a poéma záró sorában a „miért” *meddigre* változik, s ez a jövőváró bizonytalanság – a félelem általi *lét* és *nemlét* közötti vergődés – adja a több élményt egymásra montírozó futam (anti-Ady: „eltévedt ló lovastalan ködben”) savát-borsát.

Tóth László ugyancsak fájdalmas versbeszédét gyónás értékűnek tartom – „de ma korán, / nagyon korán ébredt a bennem szavakba kódolt világ. / Talán egyedül csak Isten figyelte őket valahonnan a félhomályon túlról, / talán a halál sejtelve neszelt fel valamelyikükben, / talán csak rossz álmuk volt” –, ám nem nagyon van itt helye, hiszen (nagy meglepetésemre!) a *Ma korán ébredtek* című költemény (szerkesztői mulasztás-képpen?) nem új darab; a múlt évi antológiában már szerepelt. Ideemelése föltétlen javít az összképen, csak nem annyira szokásos, pontosabban fölösleges. Fellingner Károly nem mindennapi líradarabján (*Ének az esőben*) és Kulcsár Ferenc ihletett *Ihletén* kívül még Szászi Zoltán Csokonai-szinpadon is megálló, a humort életfilozófiává tevő dramoletjtét kell megemlíteni, amelyben egy sajátos „helység kalapácsa” – más-képp szelíd jóság – tett igazságot az asszonyát ért csúfság miatt (*Elbeszélő költemény arról, hogy Gömörben járva hogyan verte meg a szelíd rendező a helyi üvegest meg a dzsinnt*). Az antológia műfordításnak sincs híján – Balázs F. Attila egy-egy albán és mexikói lírikus versét magyarította –, s ha Balázs mellett Tasnádi Edit *Török költők József Attiláról* című közleményét is idesorolhatom (Kemal Özert és Behcet Aysant bemutatván Tasnádi szerzőként, nem fordítóként szerepel!), szép, mi több, fontos példáját kapjuk az egymásra figyelésnek, az értékátörökítésnek.

Az említett pár verset leszámítva a tanulmány a *Vámbéry Antológia 2009* legfőbb erőssége. A jubileumi, vagyis a 10. kötetben is így volt, és így van – ha jól olvastunk – ma is. Csáky Károly egy valahai „kisnemesi rangú település” mai és hajdani létformáját – munkaalkalmait, szokásmódját, társadalomszerkezetét, jeles napjait, névanyagát – vizsgálta a néprajz klasszikusai nyomán, mai adatközlőket is megszólaltatva (*Adatok Bori község néprajzához*). Gágyor József pedig az *A tallósi fenyítőházról* tett közzé izgalmas kortörténeti vázlatot. A gróf Esterházy Ferenc főkancellár alapította (1772) első magyarországi büntetőintézetet 1780-ban telepítették át Tallósra, s onnan 1785-ben (férfi rabok), illetve 1790-ben (női rabok) Szegedre költöztették (ahol is – a rabok csekély száma miatt – az intézet 1831-ben megszűnt). A tallósi fél évtized elég példát szolgáltatott arra, hogy a tanulmányíró bizonyos témák szerinti csoportosításban (személyzet, rabok, szökések, büntetések, rabmunka, élelmezés, a rabok vallási élete, az emberevők gyermekei stb.) hű képet fessen elénk egy izgalmas korról és rács mögötti világról. A legdöbbenetesebb: „1782 augusztusában a Hont megyei törvényszék 41 cigányember felett mondta ki a halálos ítéletet. Emberevással vádolták őket, s bár

egyetlen bizonyíték sem került elő, ami bűnösségükről árulkodott volna, két hét leforgása alatt az ítéletet végre is hajtották.” Gyerekeik a tallói fenytőházba kerültek.

Ha az antológiából a széppróza hiányzik, pótlásként – s nem utolsósorban gyönyörűségként – hadd idézzem Gágyor tanulmányának egyik, „Tettes Nemes Vármegye, Kegyes nagy jó Uram!” kezdetű levéلبetétjét, amelyben „Nemes Kozma Antal m. p. Pápoi Németh Oskola Mester” panaszolkodik durva és ledér asszonyáról, s annak viselt dolgairól. „Eleget én ötet mind szép szóval, Kéréssel, melyek nem használnván, Kemény büntetéssel jó útra hozni és a bortul el távosztatni iparkodtam, sőt lánczon kötve is tartottam, de mind haszontalan, most is nem régenten a Kálhát is kitorste, és az lukján ki bujt, ugyan kilenczedik napja, hogy a sz:egyházba, mondása szerint element, azulta mindig csavarog, és már egynéhányon hozzám jöttek, kiket azulta meg lopot, s minde ruháját, fejköteit, Rékliit, keszkenyőit, pantofliát, és szoknyáját róla lehuszták a borért, engemet neveletlen fiacskámmal, nem egyedül böcsületemtül, és kerestetemtül meg foszt, hanem ippenségessen Koldussá teszen; a mi nagyobb, fölöttébb irtózom, hogy ollyasra vetekedik, mellyért mind élete, mind egy lelke veszendőbe mehet, a vagy éppenséggel Hohér Keze alá juthat. Ugyan azért: hogy eleit vehetném, és ötet jó utra téréthetném.”

Érdekesebbnél érdekesebb tanulmányok, előadások színesítik az ez évi dunszerdahelyi gyűjteményt, melyeknek címfőlsorolása is izgalmat kelthet az érdeklődőben. „Kőpénzek” és egyéb kővé váltak a Felvidéken és Észak-Magyarországon (Hála József); Vámbéry Ármin helye a kortárs tudományban (Hazai György); Arab utazók és Ibn Battúta – 1304–1369/70 (Lacza Tihamér); Meredek út – Száz éve született Radnóti Miklós (Pomogáts Béla); Egy olasz tudós Pannóniában – Luigi Ferdinando Marsigli (Voigt Vilmos). Összeköti őket jellemzőjük: mindeniket a téma legjobb (egyik legjobb) szakértője jegyzi.

Zalán Tibor versén kívül az antológia nóvumát – legalábbis számomra – dr. Kiss László tanulmánya jelenti. Az „Egy több tekintetben nevezetes férfiú” – Kazinczy sógora: dr. Dercsényi (Weiss) János (1755–1837) című közlemény a szorgos kutatómunka, a fölfedezői bátorság, az anyag iránti alázat iskolapéldája. Kiss mindent tud – egy kis túlzással, talán többet is –, amit a témából (irodalom, történelem, művelődés- és tudománytörténet, orvostudomány, ásvány- és közettan stb.) tudni lehet vagy tudni illik. A tanulmány alapját képező előadás Széphalmon, a Kazinczy Anyanyelvi Napok keretében (2009) hangzott el; s a szerkesztett – írott – változatból is kiderül: a magyar nyelv és kultúra szerelmeseinek legnagyobb öröme. Zemplén tudós orvosa, a több mint kétszázötven évvel ezelőtt született Dercsényi (Weiss) János nem kaphatott volna nagyobb elismerést az utókortól, mint dr. Kiss László tudománytörténeti lámpását.

(Vámbéry Polgári Társulás, 2009)

Bertha Zoltán

Kisprózai etűdök a mindennapokról

(Nagy Erika: Zsácutca)

Könnyeden olvasmányos, élvezetesen gördülékeny, hol derűsen lendületes, hol viszont érzelmesen elkomoruló történetmondás jellemzi Nagy Erika első, bemutatkozó elbeszéléskötetét. A szerző, aki többek között a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának titkáraként egyébként is megbecsült személyisége a felvidéki irodalmi közéletnek, ezzel a debütáló könyvével látványosan igazolja, hogy korunkban is lehet még az olvasóközönség széles rétegeihez szólva egyszerre közérthetően, világosan és közben mélyre ható felidéző erővel írni. A könyvborítón olvasható méltatásában Grendel Lajos is úgy ajánlja ezeket a tömör eleganciával megfogalmazott tárcanovellákat, mint amelyek – mintegy rehabilitálva is a századelő népszerű műfaját – akár kellemesen csevegős előadásmódjukban és közvetlen mesélő hangnemükben is elgondolkodtató üzeneteket hordozhatnak. Nagy Erika elsősorban a hétköznapok világából meríti megörökítésre érdemes élményeit, ám olyannyira emlékezetes színekkel tudja átstilizálni ezeket a karakteres (mert érdekessé, izgalmassá formált) életképeket és helyzetrajzokat, hogy a rövidpróza teherbíró képességét kihasználva szinte egyfajta mozaikos panorámáját is adja a minket körülvevő ezerszínű valóságnak. Az olykor már-már a krocki vagy a karikatúra vázlatos élességével megjelenített zsánerképek, figurák, élethelyzetek – a tipikus és a különleges mozzanatok vegyítésével – igazán elmélyült ember- és lélekismeretről tanúskodnak; a jellemző vagy váratlan eseménymotívumokon mindegyre átüt az az empátia, amellyel az író a vergődő, nyomorgó vagy reménykedő kisemberek egész sorsukra kiható érzésvilágát képes felvillantani.

Mert valóban súlyos létgondok, döntő fordulatok, élet-halál-problémák válnak a karcolatnyi leírásokban érzékletessé és szemléletessé, sőt drámaivá – sors és jellem sejtelmesen titkos összefüggéseire is rátapintva. A keresetlen ábrázolás hitelen vetíti eléink például a hűtlen férjet, akit életveszélyes balesete döbbsenti rá vétke mértékére, hogy ezáltal visszailleszkedhessék az őt rendületlenül szerető családjába: új életet kezdve tehát a most felértékelődő régi közegében. Plasztikus testközelségből figyelhetjük az egyedül maradt idős özvegyembert, aki feleségét elvesztvén már nem találhat magára: utánahal szeretett hitvesének. Sajnálhatjuk a meglett férfit, aki a kórházi ágy mellett szenvedni át édesanyja haláltusáját. Fiziológiai kínok, szenvedések gyöttrik a betegséggel, züllöttséggel, kilátástalan morális gyengeséggel viaskodókat („csapdában”, „sötétségben”, „zsácutcában” hányódókat), a részegeseket, a magányosokat, a reménytelenül szerelmeseket, akik közül van azért, aki öregem is méltó társra lel vagy fiatalon új barátságot keres.

Sokféle arc, számtalan változatosan különböző lelki alkat sorakozik fel ebben a tizennyolc darabban, valóban a tartalmasan sűrített sorsportré jegyeit viselve. Ám némelykor éppen ez a teljességigény redukálja a pszichológiai kidolgozást: amikor talán túlságosan is hirtelennek vagy szeszélyesen összerántottnak tetszenek a hangulati átalakulások. Szomorúság és felvidulás, bánat és öröm, lemondás és megelégnéltség között ugrándoznak néha ezek a mindennapokból ismerős novellahősök, nemegyszer csakugyan mintha valami „szappanoperában” – ahogyan Keserű József bírálja a motivátlanság, a felszínesség vagy a közhelyessé lekerekítő, túlegyértelműsített erkölcsi célzatosság epikai-narrációs jelenségeit (*Opus*, 2009/2.). Azonban ő is dicséri a finom humor vagy a vaskos életszerűség gyakori megnyilvánulásait, amelyekhez elevenen járulnak hozzá az anekdotikus csattanók, a poentírozott jelenetezés, a groteszk párbeszédképzés megragadó pillanatai. A köznapi tapasztalatok – a háziasszony bevallhatatlan belefáradása az ünnepi készülődésekbe; a kijózanító tanári pofon, amely miatt mindketten szégyenkeznek, s így a fájdalmas esemény következménye később az emberségesség emlékévé szelídülhet; a hiábavaló önámítás a mindig halasztódó fogyókúrával; a gyerek- és diákcsínyek sorozata; a házihőrcsög-tartás viszontagságai a kiszabadult kis állat keresésétől az örökös éjszakai zajongás, viháncolás kényszerű elviseléséig; a rettegett foghúzás töredelmei; a szomszéd beteg őrijítő horkolása a kórházban, miután még ő rója fel a kialvatlan szobatársnak, hogy az köhögni merészelt –, a kedélyesen kiszínezett jól ismert történetek tehát mind-mind a valóságosság benyomását kelthetik, mert a nyelvezet transzparens megnevező jellege is ezt a törekvést szolgálja. Mesterkéletlenség és (ritkán talán kissé iskolás megfogalmazásokkal élő) egyszerűség: ugyanakkor erőteljes atmoszférateremtő megfigyelőkészség markírozza ezeket az akár jelzesszerű lélekrajzokat. A pszichikai realitás pedig felismerésekre és tanulságok levonására ösztönöz. Nem didaktikusan, de mégis rámutatva emberlétünk cikázó bizonytalanságaira, megoldhatatlan talányaira, furcsa zürzavaraira. És tanítva a minden körülmények közötti humánus – szeretet, remény, együttérző odaadás – örökérvényű értékminőségeire.

(AB-ART Kiadó, Pozsony, 2008)